MEMLÛKLERDE HİSBE TEŞKİLATI VE MUHTESİBLER

(1250-1517)

-Belediye, Emniyet, Zabıta İşleri ve Belediye Başkanları-

MEHMET ŞEKER

ÖTÜKEN

YAYIN NU: 1810
KÜLTÜR SERİSİ: 1011

T.C. KÜLTÜR ve TURİZM BAKANLIĞI
SERTİFİKA NUMARASI: 49269

ISBN: 978-625-408-249-8

www.otuken.com.tr | otuken@otuken.com.tr

ÖTÜKEN NEŞRİYAT A.Ş.®
İstiklâl Cad. Ankara Han 65/3 • 34433 Beyoğlu-İstanbul
Tel: (0212) 251 03 50 • (0212) 293 88 71 - Faks: (0212) 251 00 12

Editör: Ayşegül Büşra Paksoy

Kapak Tasarımı: Ceyhun Durmaz

Dizgi-Tertip: Damla Acar

Kapak Baskısı: Pelikan Basım

Baskı: İMAK OFSET BASIM YAYIN SAN. VE TIC. LTD. ŞTI.
Akçaburgaz Mah. 137. Sok.No: 12 Esenyurt / İstanbul / TÜRKİYE
Sertifika Numarası: 45523 Tel: (0212) 444 62 18

İstanbul- 2022

Kitabın bütün yayın hakları Ötüken Neşriyat A.Ş.'ye aittir. Yayınevinden yazılı izin alınmadan, kaynağın açıkça belirtildiği akademik çalışmalar ve tanıtım faaliyetleri haricinde, kısmen veya tamamen alıntı yapılamaz; hiçbir matbu ve dijital ortamda kopya edilemez, çoğaltılamaz ve yayımlanamaz.

Dr. Mehmet ŞEKER: 1979 yılında Sivas'ta doğmuştur. 93 Harbi (1877-1878) esnasında Kars havalisinden Sivas'a göç ederek yerleşen Karapapak Türklerinden bir aileye mensuptur. Sivas Lisesi'ni bitirdikten sonra lisans eğitimini Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde tamamladı. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitisü'nde Tarih Bölümü/Ortaçağ Tarihi Anabilim Dalı'nda *"Bahrî Memlûkler'de (1250–1382) Dîvânü'l-Mezâlim"* adlı tezle yüksek lisansını ve *"Memlûklerde Dîvânü'l-Mezâlim (1250-1517)"* adlı tezle de 2017 yılında doktorasını bitirdi. 2014/2015 yıllarında bir süreliğine doktora çalışması için Amman/Ürdün'de bulundu. Yazarın birçok akademik makale ve bildirilerinin yanı sıra *İbn Ecâ Seyahatnâmesi-Bir Türk Seyyahın Kaleminden, Timurlenk Tarihi-Mecmû'a fî't-Tevârih'e Göre* ve *Memlûklerde Dîvânü'l-Mezâlim (1250-1517)* adıyla yayımlanmış eserleri bulunmaktadır.

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR 13
ÖN SÖZ 17
KAYNAKLAR VE ARAŞTIRMALAR HAKKINDA 19
GİRİŞ 53

1. BÖLÜM
HİSBE, MUHTESİB, HİSBENİN TEMEL ESASLARI, MUHTESİBİN ÖZELLİKLERİ, HİSBENİN ÖNEMİ VE YARGILAMA USULÜ İLE HİSBENİN BAZI KURUMLARLA MÜNASEBETİ

Hisbe Kelimesinin Sözlük Anlamı ve Hisbenin Tarifi 71
Hisbe Kelimesinin Sözlük Anlamı 71
Hisbenin Temel Esasları 76
Muhtesib Olacak Kişide Bulunması Gereken Özellikler 80
Hisbe Vazifesinin Metodu ve Yaptırımları 81
Hisbenin Önemi ve Yargılama Usulü 82
Hisbenin Bazı Kurumlarla Münasebeti 84

2. BÖLÜM
MEMLÛKLERDE HİSBE TEŞKİLATI VE GELİŞİMİ

Memlûklerde Hisbe Teşkilatı ve Muhtesibler 91
Bahrî Memlûkler Dönemi'nde Hisbe Teşkilatı ve Muhtesibler 95
Burcî Memlûkler Dönemi'nde Hisbe Teşkilatı ve Muhtesibler ... 121
Memlûk Coğrafyasında Osmanlı Hâkimiyetinin Başlarında Hisbe Teşkilatı ve Muhtesibler 155

3. BÖLÜM
MEMLÛKLERDE HİSBE TEŞKİLATININ YAPISI

Memlûklerde Hisbe ve Muhtesib 161
Muhtesibin Yardımcıları 162
Muhtesibin Danışmanları 166
Muhtesibe Yardımcı Olan Devlet Görevlileri 169

Muhtesiblerin Bulunduğu Şehirler 169
Mısır Diyarında Bulunan Muhtesibler 169
Kahire ve Mısır (Fustat) Muhtesibine Bağlı
Diğer Muhtesibler 175
Bilâdü'ş-Şam'da Bulunan Muhtesibler 180
Şam Civarındaki Diğer Muhtesibler 191
Hicaz Bölgesi'nde Hisbe ve Muhtesibler 199
Diğer Beldelerde Hisbe ve Muhtesibler 206

4. BÖLÜM
MEMLÛKLERDE HİSBE TEŞKİLATININ İŞLEYİŞİ

Muhtesiblerin Seçimi ve Tayini 211
Muhtesibliğe Ehil Olmayan Şahısların Tayini 224
Muhtesiblerin Sık Değiştirildiği Dönemler 225
Muhtesiblerin Görevden Azledilmesi ve Azil Neticesinde
Karşılaştıkları Durumlar 234
Muhtesiblerin Diğer Devlet Görevlileriyle Yaşadıkları
Sıkıntılar 238
İstifa Etmek Suretiyle Muhtesiblerin Görevi Bırakması 238
Muhtesibliğe Ehil Olanların Tayini 241
Uzun Süre Mutesiblik Yapanlar 241
Muhtesibliğe Tayinde Tercih Edilen Görevliler 242
Elçilik Yapan Muhtesibler 245
Muhtesibin Otoritesi 247
Muhtesibin Mekânı 247
Dîvânü'l-Mezâlim'de Görevli Yüksek Rütbeli
Muhtesib ve Protokolde Oturma Düzeni 249
Muhtesibe Karşı Suç İşleyenlerin Sultan Tarafından
Cezalandırılması 253
Muhtesiblerin Verdiği Cezalar 254
Muhtesiblerin Görevleri Haricinde Yaptıkları Vazifeler 256
Muhtesibin Maaşı 261
Muhtesibin Kıyafeti 263
Emîrler ile Muhtesibler Arasındaki Mücadele ve
Emîrlerin Muhtesib Olma Arzusu 264
Muhtesibler Arasındaki Koltuk Mücadelesi 268
Muhtesibin Para Karşılığı Rakibini Saf Dışı Etmesi 271
Türk Asıllı Muhtesibler 272

5. BÖLÜM
MEMLÛKLERDE MUHTESİBİN GÖREVLERİ

Belediye, Emniyet ve Zabıtaya ait Görevlerin
Yerine Getirilmesi ve Denetimi 283
Yiyecek ve İçeceklerin Denetimi..... 285
İçki ve İçki Satıcılarının Denetimi 295
Sanayi ve İmalat Alanında Yapılan Denetimler 298
Tekstil ve Konfeksiyonların Denetimi 298
İktisadî ve Ticarî Alandaki Denetimler..... 300
Mâlî Alandaki Denetimler..... 304
Ziraat ve Hayvancılık Alanda Yapılan Denetimler..... 307
Sosyal ve Kültürel Alanda Yapılan Denetimler..... 308
Eğitim-Öğretim Faaliyetleri Hususundaki Denetimler 310
Dinî Görevler Hususundaki Denetimler 311
Hukukî Görevler..... 317
Toplum Hayatının Düzeni İçin Yapılan Denetimler 318
Kılık-Kıyafet Hususundaki Denetimler..... 322
Askerî Alandaki Görevler 323
Sağlık Alanındaki Denetimler 324
Diğer Mesleklerin Denetimi..... 327
Kadınlarla İlgili Bazı Konularda Muhtesibin Denetim Yetkisi..... 329
Köleler ve Cariyeler Hususundaki Denetimler..... 332
Ehl-i Zimme (Gayrimüslim) Hususundaki Denetimler..... 332
Hikâyeciler ve Müneccimlerin Denetimi..... 335
Muhtesiblerin Diğer Görevleri 335

SONUÇ..... 339
KAYNAKLAR..... 349
EKLER..... 361
Ek-1: Memlûklerde Görev Yapan Muhtesibler
(Belediye Başkanları) ve Muhtesiblerin Görev Yerleri 363
EK-2: Memlûk Coğrafyasında Osmanlı Hâkimiyetinin
Başlarında Muhtesiblik (Belediye Başkanlığı)
Yapmış Bazı Şahıslar..... 380
Ek-3: Haritalar..... 381
Ek-4: Muhtesibin Seçimle Göreve Geldiğine Dair
Arapça Metin ve Türkçe Tercümesi..... 382
Ek-5: Tomanbay Kitabesi -İskenderiye'deki Hisbe
Vazifesine Dâir Bir Kararname ve Türkçe Çevirisi 383

Ek-6: İnşâ Dîvânı'nda el-Ömerî'nin Yazmış Olduğu Muhtesib Vasiyetine Dair Belgenin Arapça Metni ve Türkçe Özeti 384
Ek-7: Mısır (Fustat) Muhtesibinin Tayinine Dair Bir Kararnamenin Arapça Metni ve Türkçe Özeti 385
Ek-8: Muhtesib Tayini Hususunda Sultan Tarafından İmzalanıp Şam Muhtesibi'ne Gönderilen Bir Belgenin, Arapça Metni ve Türkçe Özeti..... 388
Ek-9: Şam'da Bulunan, Dinî Vazifelerden Biri Olan Hisbenin Önemini Ele Alan Bir Belgenin Arapça Metni ve Türkçe Özeti .. 391
Ek-10: Şam'da Muhtesibin Aldığı Cenaze Hamalı Vergisinin Kaldırılmasına Dair Bir Kararnamenin Arapça Metni ve Türkçe Özeti..... 394
Ek-11: Trablus'taki Dinî Vazifelerden Sorumlu Olanlara Dair Bir Kararnamenin Arapça Metni ve Türkçe Özeti..... 395
Ek-12: Trablus'ta Cami Vakfından Alınan Verginin Kaldırılmasına Dair Bir Kararnamenin Arapça Metni ve Türkçe Özeti..... 398
Ek-13: Ba'lebek Muhtesibinin Tayinine Dair Olan Bir Kararnamenin Arapça Metni ve Türkçe Özeti 399
Ek-14: Beyrut'ta Ekmekçilerden Alınan Verginin Kaldırılmasına Dair Bir Kararnamenin Arapça Metni ve Türkçe Özeti..... 401
Ek-15: Memlûklerde Türk Asıllı Muhtesibler (Belediye Başkanları)..... 402
DİZİN 405

KISALTMALAR

a. mlf	:	Aynı Müellif
İbn Abdüzzâhir, *er-Ravz*	:	*er-Ravz ez-Zâhir fî Sîret el-Melik el-Zâhir*
age.	:	Adı Geçen Eser
agm.	:	Adı Geçen Makale
Âşûr, *el-Asr el-Memâlîkî*	:	*el-'Asr el-Memâlîkî fî Mısr ve eş-Şâm*
Âşûr, *el-Müctemaü'l-Mısrî*	:	*el-Müctemaü'l-Mısrî fî Asr Selâtini'l-Memâlîk*
Atar, *Adliye Teşkilâtı*	:	*İslâm Adliye Teşkilâtı- Ortaya Çıkışı ve İşleyişi*
el-Aynî, *Ikdu'l-Cumân*	:	*Ikdu'l-Cumân fî Tarihi Ehli'z-Zaman*
el-Aynî, *Ikdu'l-Cumân*	:	*Ikdu'l-Cumân*, nr. 2911/B.2
el-Aynî, *Ikdu'l-Cumân*	:	*Ikdu'l-Cumân*, nr. 2911/19
b.	:	bin, ibn (oğlu)
İbn Battûta, *Rıhle*	:	*Rıhle İbn Battûta*
İbn Bessâm, *Nihâyetü'r-Rütbe*	:	*Nihâyetü'r-Rütbe fî Talebi'l-Hisbe*
Bilmen, *Hukukı İslâmiyye*	:	*Hukukı İslâmiyye ve Istılahatı Fıkhiyye Kamusu*
Bk.	:	Bakınız
C.	:	Cilt
Çev.	:	Çeviren
DGBİT	:	Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi
Dehmân, *Mu'cem el-Elfâz*	:	*Mu'cem el-Elfâz et-Târihiyye fî el-Asr el-Memlûkîn*
Derrâc, *el-Hisbe*	:	*el-Hisbe ve Aserühâ alâ el-Hayât el-İktisâdiyye fî Mısr el-Memlûkiyye*
Dozy, *Tekmile el-Meâcim el-Arabiyye*	:	*Tekmile el-Meâcim el-Arabiyye*
Ebu Ya'lâ el-Ferrâ, *el-Ahkâmü's-Sultâniyye*	:	*el-Ahkâmü's-Sultâniyye*
Gazâlî, *İhyâ'u 'Ulûmi'd-Dîn*	:	*İhyâ'u 'Ulûmi'd-Dîn*
Genç, *Karahanlı*	:	*Karahanlı Devlet Teşkilatı*
h.	:	Hicri
İbn 'Imâd, *Şezerât ez-Zeheb*	:	*Şezerât ez-Zeheb fî Ahbâr Men Zeheb*

İbn Hacer, *ed-Dürer* : *ed-Dürer el-Kâmine fî A'yân el-Mâe es-Sâmine*

İbn Hacer, *İnbâ el-Gumr* : *İnbâ el-Gumr bi-Ebnâ el-'Omr*

Hâcib, *Kutadgu Bilig* : *Kutadgu Bilig*

İbn Haldûn, *Mukaddime* : *Mukaddime İbn Haldûn*

İbn Hallikân, *Vefeyât* : *Vefeyât el-A'yân ve Enbâü Ebnâ' ez-Zamân*

Haz. : Hazırlayan

İbn el-Hımsî, *Havâdis ez-Zamân* : *Havâdis ez-Zamân ve Vefeyyât eş-Şüyûh ve el-Ekrân*

İbn İyâs, *Bedâ'i'* : *Bedâ'i' ez-Zuhûr fî Vekâi' ed-Dühûr*

Kâdî Şühbe, *Târîh* : *Târîh İbn Kâdî Şühbe*

el-Kalkaşandî, *Subh el-'Aşâ* : *Subh el-'Aşâ fî Sınâ'at el-İnşâ*

Kâtib Çelebi, *Keşfu'z-Zunûn* : *Keşfu'z-Zunûn an Esâmi'l-Kütüb ve'l-Fünûn*

Kavakcı, *Hisbe* : *Hisbe Teşkilâtı*

İbn Kennân, *Hadâik el-Yasemîn* : *Hadâik el-Yasemîn fî Zikr Kavânîn el-Hülafâ ve es-Salâtîn*

İbn el-Kesîr, *el-Bidâye* : *el-Bidâye ve en-Nihâye*

İbn el-Kesîr, *Büyük İslâm Tarihi* : *el-Bidâye ve'n-Nihâye-Büyük İslâm Tarihi*

el-Kettânî, *et-Terâtibü'l-İdâriyye* : *Nizâmü'l Hükûmeti'n-Nebeviyye - et-Terâtibü'l-İdâriyye*

Kopraman, *Ikdu'l-Cumân* : *el-Aynî'nin Ikdu'l-Cumân'ında XV. Yüzyıla Ait Anadolu Tarihi ile İlgili Kayıtlar*

Kopraman, *Mısır Memlûkleri* : *Mısır Memlûkleri (1250-1517)* Kopraman, *Mısır'da Sosyal Hayat : Memlûkler Döneminde Mısır'da Sosyal Hayat*

Kopraman, *Mısır'da Sosyal Hayat* : *Memlûkler Döneminde Mısır'da Sosyal Hayat*

m. : Miladi

el-Makrîzî, *el-Hıtat* : *el-Mevâ'iz ve el-İ 'tibâr bi Zikr el-Hıtat ve el-Âsâr*

el-Makrîzî, *es-Sulûk* : *Kitâb es-Sulûk li Ma'rifet Duvel el-Mulûk*

el-Makrizî, *İğâsetü'l-Ümme* : *İğâsetü'l-Ümme bi-Keşfi'l-Gımme*

el-Mâverdî, *el-Ahkâmü's-Sultâniyye* : *Kitâb el-Ahkâmü's-Sultâniyye ve el-Vilâyet ed-Dîniyye*

el-Maverdî, *Devlet ve Hilafet Hukuku* : *el-Ahkâmü's-Sultaniye- İslam'da Devlet ve Hilafet Hukuku*

MEB	:	Milli Eğitim Bakanlığı
Nizâmü'l-Mülk, *Siyâset-nâme*	:	*Siyâset-nâme*
nr.	:	Numara
Nşr.	:	Neşreden
en-Nüveyrî, *Nihâyet el-Ereb*	:	*Nihâyet el-Ereb fî Funûn el-Edeb*
ö.	:	Ölümü
el-Ömerî, *et-Ta'rîf*	:	*et-Ta'rîf bi el'Mustalah eş-Şerîf*
el-Ömerî, *Mesâlik el-Ebsâr*	:	*Mesâlik el-Ebsâr fî Memâlik el-Emsâr Devle el-Memâlik el-Ûlâ*
İbn Ömer, *Ahvâli's-Sûk*	:	*en-Nazar ve'l-Ahkâm fî Cemîî Ahvâli's-Sûk*
Popper, *Egypt and Syria*	:	*Egypt and Syria under the Circassian Sultans 1382-1468 A.D.-Systematic Notes to Ibn Taghrî Birdî's Chronicles of Egypt*
s.	:	Sayfa
S.	:	Sayı
es-Safedî, *A'yânü'-l Asr*	:	*A'yânü'-l Asr ve A'vânü'n-Nasr*
es-Safedî, *el-Vâfî bi'l-Vefeyât*	:	*Kitâb el-Vâfî bi'l-Vefeyât*
es-Sehâvî, *ed-Dav' el-Lâmi'*	:	*ed-Dav' el-Lâmi' li-Ehli'l-Karni't-Tâsi'*
es-Sehâvî, *et-Tibrü'l-Mesbûk*	:	*et-Tibrü'l-Mesbûk fî Zeyli's-Sülûk*
Sihâm, *el-Hisbe fî Mısr*	:	*el-Hisbe fî Mısr el-İslâmiyye min el-Feth el-Arabî ilâ*
es-Sübkî, *Mu'îdü'n-Ni'am*	:	*Nihâye el-Asr el-Memlûkî*
Şeşen, *Sultan Baybars*	:	*Mu'îdü'n-Ni'am ve Mübîdü'n-Niḳam*
eş-Şeyzerî, *Nihâyetü'r-Rütbe*	:	*Sultan Baybars ve Devri (1260-1277)*
eş-Şeyzerî, *İslâm Devletinde Hisbe Teşkilâtı*	:	*Nihâyetü'r-Rütbe fî Talebi'l-Hisbe*
İbn Tağribirdî, *en-Nücûmu'z-Zâhire*	:	*Nihâyetü'r-Rütbe fî Talebi'l-Hisbe - İslâm Devletinde Hisbe Teşkilâtı*
İbn Tağribirdî, *el-Menhelü's-Sâfî*	:	*el-Menhelü's-Sâfî ve el-Müstevfî ba'de el-Vâfî*
Tah.	:	Tahkik
Tekindağ, *Berkuk*	:	*Berkuk Devrinde Memlûk Sultanlığı*
İbn Teymiyye, *el-Hisbe*	:	*el-Hisbe fi'l-İslâm ev Vazîfetü'l-Hükûmeti'l-İslâmiyye*
TDV:	:	*Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*

İbn Tolun, *el-Kalâid el-Cevheriyye*	:	*el-Kalâid el-Cevheriyye fî Târîh es-Sâlihiyye*
İbn Tolun, *Müfâkehetü'l-Hıllân*	:	*Müfâkehetü'l-Hıllân fî Havâdisi'z-Zamân*
Trc.	:	Tercüme
Tsh.	:	Tashih
TTK	:	Türk Tarih Kurumu
Tyan, *Organisation Judiciaire*	:	*Histoire de L'organisation Judiciaire en Pays D'islam*
t.y.	:	Tarih yok
İbn el-Uhuvve, *Me'âlimü'l-Kurbe*	:	*Me'âlimü'l-Kurbe fî Ahkâmi'l-Hisbe*
Uzunçarşılı, *Medhal*	:	*Osmanlı Devleti Teşkilâtına Medhal*
Üner, *Dinî ve Adlî Kurumlar*	:	*Memlûklular'da Dinî ve Adlî Kurumlar*
v.	:	Varak
Yaltkaya, *Baybars Tarihi*	:	*Baybars Tarihi-Al-Melik-Zahir (Baybars) Hakkındaki Tarihin İkinci Cildi*
Yüzbekî, *en-Nuzumu'l-İslâmiyye*	:	*Dirâse fî en-Nuzum el-Arabiyye ve el-İslâmiyye*
ez-Zâhirî, *Zubde*	:	*Zubde Keşf el-Memalik fî Beyân et-Turuk ve el-Mesâlik*
Zeydân, *Medeniyyet-i İslâmiyye*	:	*Medeniyyet-i İslâmiyye Târihi*

ÖN SÖZ

Orta Çağ'da büyük bir Müslüman Türk devleti olan Memlûkler, devlet teşkilatını oluştururken bir taraftan kendilerinden önceki Müslüman devletlerden olan Abbâsîler ve Fâtımîlerin devlet geleneğini, diğer taraftan Müslüman Türk devletlerinden olan Büyük Selçuklular, Zengîler ve Eyyûbîlerin mirasını almış ve kendilerine bu iki kanaldan tevarüs eden mirası devlet bünyesinde mezcederek muazzam bir teşkilat ve bu bağlamda güçlü bir Hisbe teşkilatı ile tarih sahnesinde kendilerini göstermişlerdir. Memlûklerin devlet geleneği ve aynı zamanda Hisbe teşkilatı, hem çağdaşı olan devletlere hem de kendinden sonraki devletlere örnek olmuştur.

Araştırmacı için Memlûkler Dönemi'nde Hisbe ve muhtesibler konusunu araştırmak hiç de kolay değildir. Çünkü bu konu oldukça geniş ve aynı zamanda birçok mevzuyla irtibatlıdır. Ülkemizde Osmanlı öncesi dönemine dair Müslüman Türk devletlerinin "Hisbe Teşkilatı ve Muhtesibler" ile ilgili ayrıntılı bir çalışma bulunmamaktaydı. Daha öncede *Memlûkler'de Hisbe Kurumu* adıyla sunmuş olduğumuz bir bildiride de ele aldığımız bu konunun, ayrıntılı bir şekilde ele alınıp ortaya konulması gerekmekteydi. Bu sebeple bu çalışmamızda bu alandaki boşluğu doldurma adına ayrıntılı bir çalışma gerçekleştirdik. *Memlûklerde Hisbe Teşkilatı ve Muhtesibler (1250-1517) -Belediye, Polis, Zabıta İşleri ve Belediye Başkanları-* adlı eserimiz özelde Memlûklerde Hisbe konusunu ele almasının yanı sıra, diğer Türk-İslâm devletlerindeki hisbe teşkilatına dair önemli bilgiler içermektedir.

Kamu hayatının her alanına etki etmiş ve uygulanmış bir sistem olan Hisbe kurumu, kamusal alanda halkın haklarını koruyucu bir sistemdi. Aynı zamanda Hisbe vazifesinden sorumlu devlet memurları olan muhtesibler de, neredeyse kamusal alanın tamamında söz sahibi olan devlet görevlileriydi. İşte biz de Memlûklerin etkili bir şekilde ortaya koymuş olduğu "Hisbe Teşkilatı"nı ve hisbe işinin sorumluları olan "muhtesibler"i bu kitabımızda detaylı bir şekilde

inceledik. Bu eserdeki bilgiler, bu alanda yapılacak çalışmalara bir kaynak olacaktır.

Bu eserde, Memlûkler zamanında hem Mısır diyarında ve Suriye'de yetişmiş olan müellifler tarafından kaleme alınan eserlerdeki Hisbe teşkilatı ve muhtesiblerle ilgili bilgilerden hem de yerli ve yabancı müelliflerin eserlerindeki konuyla ilgili bilgilerden de istifade edip analiz ve yorumlarımızla bu kurumun ve görevlilerinin daha iyi anlaşılması için ayrıntılı bir çalışma yaptık.

Memlûkler Dönemi'nde hisbe vazifesi hususunda yapmış olduğumuz bu incelemede bazı kaynaklardan, bir takım bilgi ve belgelere ulaştık. Bunun yanı sıra, çalışmamızda bazı ilaveler, haritalar ve fotoğraflar da mevcuttur. Neticede *Memlûkler Dönemi'nde Hisbe Teşkilatı ve Muhtesibler* başlıklı bir çalışma ortaya çıktı.

Eserimizin, Memlûklerde hisbe ve bu bağlamda Türk-İslâm devletlerinde hisbe konusunda daha sonra çalışma yapacak olan araştırmacılara yol göstereceği kanaatindeyiz.

Memlûklerde Hisbe Teşkilatı ve Muhtesibler (1250-1517) -Belediye, Polis, Zabıta İşleri ve Belediye Başkanları- adlı eserin hazırlanması sırasında yardımları dokunanlar oldu. Çalışmam sırasında bazı kaynakları şahsım için temin eden ve hiçbir zaman desteğini esirgemeyen Wameedh Sarhan Dheyab Al-Rubaye'ye, eserde yer alan haritaların hazırlanmasında yardım eden abim Balabey Şeker'e ve her zaman, her hususta yanımda olup bana destek veren kıymetli eşim Gonca Şeker'e teşekkür ederim.

Dr. Mehmet ŞEKER

KAYNAKLAR VE ARAŞTIRMALAR HAKKINDA

Kaynaklar

Memlûklerde Hisbe Teşkilatı ve Muhtesibler (1250-1517) -Belediye, Polis, Zabıta İşleri ve Belediye Başkanları- adlı çalışmamızda teşkilata dair eserlerden, İslâm Kurumlar Tarihi ve hisbe hususunda önemli bilgiler veren kaynak eserlerden, Eyyûbîler ve Memlûkler Dönemi'nde doğrudan hisbe konusunda yazılmış eserlerden, vekâyinâmelerden, tabakât ve terâcim kitaplarından, seyahatnamelerden, mesâlik ve memâlike dair kitaplardan, İslâmî Dönem ilk Türkçe eserlerden, siyasetnamelerden, vefeyât türünde eserlerden ve araştırma eserlerinden yararlanılmıştır.

Memlûkler Dönemi hisbe kurumu için çalışmamızda öncelikli olarak yararlanılan teşkilata dair eserlerin en başında, Memlûkler zamanının meşhur müellifi **Ahmed b. Ali el-Kalkaşandî**'nin (1335-1418) yazmış olduğu *Subh el-A'şâ fî Sınâ'at el-İnşâ vardır.* Eser, inşa sanatı, Dîvânü'l-İnşa ve idarî konularda zengin malûmat vermekle beraber, inşa sanatı hakkında birçok resmî vesikayı içerisinde barındırmaktadır. Mısır ve Suriye'nin tarih, coğrafya ve medeniyeti hakkında bilgilerin bulunduğu eser, hiç kuşkusuz Memlûkler döneminin idarî, kurumsal, kültürel vb. konuları ve devlet teşkilatı hakkında çok teferruatlı bilgiler içermektedir. Eser, Memlûk Devleti'nin âdeta bir "kültür tarihi ansiklopedisi" mahiyetinde olup devlet arşivine dair de birçok belgeyi de içermektedir. Memlûk Devleti'nde İnşâ Dîvânı'nda çalışan kişilere bir el kitabı mahiyetinde hazırlanan *Subh el-A'şâ,* Türk-İslâm devletleri hakkında da geniş bilgiler sunan muazzam bir eserdir. Müellif eserini yazarken pek çok kaynaktan istifade etmiştir; bunlar arasında el-Ömerî'nin *et-Ta'rîf* ve *Mesâlik el-Ebsâr* adlı eserlerini zikredebiliriz. *Subh el-A'şâ,*

GİRİŞ

İhtisâb (Hisbe) ilmi, ilimlerin en incelerinden birisi olup isabetli anlayış ve sezgisi bulunmayan şahıs onu anlayamaz.
Kâtib Çelebi

"Memlûklerde Hisbe Teşkilatı ve Muhtesibler" konusu hakkında ülkemizde şimdiye kadar detaylı ve bütünsel bir çalışma bulunmamaktaydı. Hatta Osmanlılar zamanını hariç tutacak olursak diğer Türk-İslâm devletlerindeki hisbe teşkilatı ve muhtesibler konusunda da kapsamlı bir çalışma yoktu.

Hisbe nedir? Hisbe, iyiliği emretme ve kötülüğü yasak etme amacı olan dini bir görev olup insanların arasını bulan dinî ve adlî bir sistemdi. Hisbe, kamusal alanda halkın haklarını koruyucu bir sistemdi. Aynı zamanda hisbe, sultan ile halk arasında köprü vazifesi gören bir kurumdu.

Hisbe vazifesinden mesul devlet görevlisi olan muhtesib de; belediye, polis, zabıta ve diğer bazı işlerden sorumlu geniş yetkilerle donatılmış bir görevliydi. Muhtesib, sosyal hayatın düzen ve huzurunun temin edilmesinde büyük rolü bulunan devlet görevlilerindendi. Hatta sultan, muhtesibler aracılığıyla kamusal alandaki işleyişlere vâkıf olabilmekteydi.

Muhtesibin görev ve sorumluluğu çok geniş olup bu bağlamda geniş yetkilere sahipti. Çünkü muhtesibin görev ve sorumluluğu; devlet başkanından başlayıp emîrler, kadılar, âlimler, diğer devlet görevlileri ve kamu hayatındaki herkesi kapsamaktaydı. Bu şekilde geniş yetki ve sorumlulukları bulunması sebebiyle muhtesib olacak şahıslar; kadılar, fakihler ve diğer âlimler arasından seçilirdi.

Hisbe, İslâm ve Türk İslâm devletlerinin hepsinde son derece önemli bir kurumdur. Dinî bir görev olan hisbe, toplum yararına iyiliği emretme ve kötülüğü de yasaklama esasına göre hareket eder.

HİSBE KELİMESİNİN SÖZLÜK ANLAMI VE HİSBENİN TARİFİ

Hisbe, iyiliği emretme ve kötülüğü yasaklama amacı olan dini bir görevdir.
İbn Haldûn

Hisbe Kelimesinin Sözlük Anlamı

"Hisbe" (الحسبة), "hasebe" (حسب) kelimesinden gelen Arapça bir isimdir. "İhtisâb" (احتساب) ibaresi de aynı köktendir. Kelime anlamı olarak hisbe; sevap, ecir, tedbir, hüsnü tedbir, önlem almak, tetkikte bulunmak, araştırmak, bir şeyi bulmaya çalışmak, ölünün kefenle defnedilmesi gibi anlamlara gelmektedir. Hisbe kelimesinin çoğulu "hiseb" (حسب) şeklindedir. Bunların yanı sıra hisbe; Bir fiilin ecrini yalnızca Allah'tan dilemek, bir fiili sadece Allah rızası için yerine getirmek gibi anlamlara da gelmektedir.[1]

"Hisbe" kelimesi, "tehassub" (tedbir, önlem almak, tetikte olmak, bir şeyi bulmaya çalışmak, araştırmak vb.) anlamınada gelmektedir.[2]

Hisbe'nin Tarifi

Istılahi anlam olarak hisbe; "İyilikler açıkça terk edildiğinde iyiliği emretmek ve yine kötülükler açıktan yapıldığında kötülükleri ya-

---

1 ez-Zemahşerî, Ebu'l-Kâsım Cârullah Mahmûd b. Ömer b. Muhammed, *Esâsü'l-Belâğa*, 1998, Beyrut, C. 1, s. 188; İbn Manzûr, *Lisân el-Arab*, Tah. Abdullah Ali el-Kebîr v.d., t.y., Kahire, C. 2, s. 866; Mütercim Âsım Efendi, *Kâmûsu'l-Muhît Tercümesi*, 2014, İstanbul, C. 1, s. 348-349; Kavakcı, *Hisbe Teşkilâtı*, s. 11; Yüzbekî, *en-Nuzumu'l-İslâmiyye*, s. 186; Ziya Kazıcı, *İslâm Medeniyeti ve Müesseseleri Tarihi*, 2011, İstanbul, s. 216.

2 İbn Manzûr, *Lisân el-Arab*, C. 2, s. 867; Mütercim Âsım Efendi, *Kâmûsu'l-Muhît Tercümesi*, C. 1, s. 349; Yüzbekî, *en-Nuzumu'l-İslâmiyye*, s. 186.

MEMLÛKLERDE HİSBE TEŞKİLATI VE MUHTESİBLER

Sağda oturan sağ beyler
Sol kolda oturan sol beyler
Eşikteki inançlılar
Dipte oturan has beyler
Kutlu olsun devletiniz.
Dede Korkut Kitabı

Memlûklerde dinî görevler kategorisinde beşinci[1] sırada yer almasından dolayı hisbenin çok önemli bir görev olduğu görülmektedir.[2] Memlûklerden önce Mısır'da bir muhtesib bulunmaktaydı. Bu muhtesib (المحتسب), Kahire'de bulunur ve bütün Mısır ülkesindeki muhtesib nâiblerini tayin ederdi. Memlûkler Dönemi'nde ise birden fazla muhtesibin olduğu müşahede edilmektedir.[3] Memlûklerde de Mısır ve Şam'da bulunan muhtesiblere yardımcı olan nâibleri bulunmaktaydı.[4]

Moğol tehlikesi geldiğinde Mısır ve Suriye'de iktisadi hayat sıkıntıya girmişti. Aynı zamanda bu dönemde Nil Nehri'nin suyunun azalması neticesinde de Mısır'da kıtlık olmuştu. Fâtımîler Dönemi'nde ve diğer zamanlarda olduğu gibi Memlûkler Dönemi'nde de Mısır'da çok kıtlık meydana gelmekteydi.[5] Dolayısıyla bu gibi sıkıntılar Memlûklerin ilk dönemi olan Bahrî Memlûkler Dönemi'nde mâlî düzeni ve bu bağlamda hisbe vazifesini de olumsuz etkilemekteydi.

Memlûkler Dönemi'nde neredeyse kamu hayatının her alanında geniş yetki ve sorumlulukları bulunan muhtesib, hisbe işleri

---

1 Bu beş görev sırasıyla şunlardır: Kâdılkudatlık, Kazaskerlik, Dârüladl Müftülüğü, Beytülmâl Vekâleti, Hisbe. bk. el-Kalkaşandî, *Subh el-'Aşâ*, C. 4, s. 34-37.

2 el-Kalkaşandî, *Subh el-'Aşâ*, C. 4, s. 37; Tyan, *Organisation Judiciaire*, s. 625; Kavakcı, *Hisbe*, s. 53; Üner, *Dinî ve Adlî Kurumlar*, s. 105.

3 Sihâm, *el-Hisbe fî Mısr*, s. 88.

4 el-Kalkaşandî, *Subh el-'Aşâ*, C. 4, s. 221.

5 Sihâm, *el-Hisbe fî Mısr*, s. 87.

MEMLÛKLERDE HİSBE VE MUHTESİB

Muhtesibin edebinin kaynağı,
muhtesibde bulunan üç vasıftan ibârettir.
Bunlar: İlim, vera' ve güzel huydur.
İmam Gazâlî

Toplum hayatında; din, kanunlar, gelenekler, sanat, sosyal değerler ve ahlak gibi toplumsal düzenin sağlanmasına vasıta olan müesseseler bulunmaktadır.[1] Bu bağlamda Memlûk toplumunda toplumsal düzeni sağlayan en önemli müesseselerden biri hiç kuşkusuz hisbe müessesesiydi. Bu önemli kontrol mekaznizmasının görevlileri de, muhtesib ve yardımcılarıydı.

Hisbe vazifesi ve muhtesib hakkında geçmişten tevarüs edip kendi dönemine kadar devam ede gelen uygulama ile ilgili olarak el-Kalkaşandî, "Memlûklerde muhtesib, hem adil bir şahıs hem de devlet kademesinde önemli bir görevliydi. Bir kimseye muhtesiblik görevi verildiği zaman, Mısır (Fustat) ve Kahire'de minberlerden o şahsın sicili yani kararnamesi okunurdu. Muhtesib, emr-i bi'l-maruf ve nehy-i ani'l-münker ile ilgili her işle ilgilenirdi. Muhtesib, halkın yararına bir iş yapmak istediğinde bunu sınırsız bir şekilde bunu yapardı. Muhtesib, yanlış uygulamalarda bulunup işini iyi yapmayan bazı valilere şiddetli bir yaptırım uygulardı. Kahire, Mısır ve diğer yerlerde muhtesibin nâibleri hazır bulunurdu. Muhtesib, gün aşırı olarak Kahire ve Mısır camilerinde Hisbe görevi için otururdu. Bu durum, zamanımıza kadar böyle devam etmiştir." demektedir.[2] Bu ifade edilenlerden hareketle muhtesib görevlisini açıklarken el-Kalkaşandî; muhtesib olan kimsenin adil ve seçkin bir kimse olduğunu, Kahire ve Mısır (Fustat) camilerinde muhtesib tayin edilen şahsın kararname-

[1] Hayreddin Karaman, İslâm'da İçtimaî Terbiye ve Kontrol (İhtisâb Müessesesi-I), *Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi*, Eylül-Ekim 1972, C. XI, S. 5, s. 274.

[2] el-Kalkaşandî, *Subh el-'Aşâ*, C. 3, s. 487.

MUHTESİBLERİN SEÇİMİ VE TAYİNİ

Hisbe; iyiliği emretme, kötülüğü yasak etme
ve insanların arasını ıslah etmedir.
eş-Şeyzerî

Toplumsal düzenin sağlanması için muhtesiblere büyük ihtiyaç duyulmuştur. Bunun için sultan tarafından ya da sultan adına nâibler tarafından muhtesibler tayin edilmiştir. Tayin edilen muhtesiblerin kendilerini tayin eden otoriteye cevap verme mükellefiyetinin yanı sıra onların emirlerini de yerine getirme mecburiyetleri vardı.[1]

Mısır diyarındaki muhtesibler, sultan tarafından tayin edilirdi. Mısır diyarının haricinde Şam gibi büyük merkezlerdeyse muhtesibler, sultan adına nâib tarafından tayin edilirdi. Bunların yanı sıra Hicaz Bölgesi'nde bulunan muhtesibler de, sultanın kararnamesi neticesinde tayin edilmekteydi.

Memlûkler Dönemi'ne baktığımızda uzun süre muhtesiblik görevi yapan şahısların, çok da fazla olmadığı görülmektedir. Çoğu dönemler muhtesibler ile ilgili hep tayin ve azillerin bulunduğu görülmektedir.[2] Bu durum özellikle Memlûklerin ikinci dönemi olan Burcî Memlûklerde bu şekildeydi. Bunun da Hisbe görevi için olumsuz bir durum olduğu aşikârdır.

Bazı emîrler önemli bir görev almak istiyordu. Bunun için Hisbe vazifesini elde etmek için ellerinden geleni yapıyorlardı. Bunun yanı sıra âlimler ve müellifler arasında da Hisbe görevini elde etmek isteyenler ve bu sebeple rekabet edenler vardı. Örneğin el-Makrîzî ve el-Aynî, tarihçidirler ama aynı zamanda muhtesibdirler. Muhtesiblik makamını elde etmek için el-Makrîzî ve el-Aynî arasında rekabet bulunmaktaydı. Yine el-Aynî ve tarihçi İbn Hacer arasında da bir rekabet söz konusuydu. Bu şahıslar da rekabet ettiler. Çünkü el-Aynî de İbn Hacer de, sul-

---

1 el-Mâverdî, *el-Ahkâmü's-Sultâniyye*, s. 315; a.mlf. *Devlet ve Hilafet Hukuku*, s. 449; Ebu Ya'lâ el-Ferrâ, *el-Ahkâm es-Sultâniyye*, s. 284; en-Nüveyrî, *Nihâyet el-Ereb*, C. 6, s. 242.

2 el-Bedârîn, *age.*, s. XI.

BELEDİYE, EMNİYET VE ZABITAYA AİT GÖREVLERİN YERİNE GETİRİLMESİ VE DENETİMİ

Muhtesibin de elinde salâhiyet olmalıdır;
ki o da cemâati dolaşarak, kötülüklere mâni olsun.
Kutadgu Bilig

Çarşı ve Pazarların Denetimi

Muhtesib, çarşı ve pazardaki insanların birbirleriyle olan münasebetlerinde denetim yetkisine sahip olup bu alanlarda meydana gelebilecek problemlerin önlenmesinde görevliydi.[1]

Memlûklerde muhtesibler ve yardımcıları; şehirde bulunan caddeleri, sokakları, çarşı ve pazar yerlerini dolaşarak üretici ve satıcıların çalışmalarını uymaları gereken kurallar çerçevesinde denetlerlerdi.[2]

Muhtesib, kendi sorumluluk alanındaki dükkânları ve mağazaları kontrol ederdi.[3] Mağazaların ve dükkânların temizliğini de denetlerdi.[4]

Muhtesibler çarşı ve pazarların kurulmasına da bakmaktaydılar. 22 Zilhicce 922 (16 Ocak 1517) Perşembe günü er-Reydâniyye'de çarşı açılmıştı. Bu çarşının işleriyle muhtesib alakadar olmaktaydı. el-Melik el-Eşref Tomanbay'ın emriyle Kahire Muhtesibi Emîr Mamay es-Sağîr; zeytinyağı satıcıları, ekmekçiler ve kasapların er-Reydâniyye Çarşısı'na giderek askerlere satış yapmalarını temin etmişti.[5]

Muhtesib, çarşılarda ve dükkânlarda meydana gelebilecek suçların önlenmesinden mesul olan bir memurdu.[6]

---

1 Popper, *Egypt and Syria*, , s. 101.
2 Kopraman, *Mısır'da Sosyal Hayat*, C. 7, s. 28.
3 Kortantamer, *Devlet Yönetimi ve Bürokrasi*, s. 44.
4 Kopraman, *Mısır'da Sosyal Hayat*, C. 7, s. 28.
5 İbn İyâs, *Bedâ'i' ez-Zuhûr*, s. 1073; a.mlf., *Yavuz'un Mısır'ı Fethi*, s. 130; Sihâm, *el-Hisbe fî Mısr*, s. 94.
6 Quatremére, *age.*, s. 79.

SONUÇ

Memlûkler; bir taraftan Eyyûbîler, Zengîler ve Selçukluların Türk devlet teşkilatından diğer taraftan Fâtımîler ve Abbâsîlerin İslâm devlet teşkilatından istifade etmiştir. Dolayısıyla Memlûkler, Türk-İslâm devletlerinin teşkilat yapısını kendi devlet bünyesinde mezcetmiştir. Buna en güzel örneklerden biri, hisbe teşkilatındaki uygulamalardır. Hisbe göreviyle ilgili olarak Memlûkler, kendi bünyelerinde var olan Türk devlet geleneğinin yanı sıra, Mısır diyarında Fâtımîlerden tevarüs eden kurumlara sahip çıkıp o dönemdeki uygulamalardan da istifade etmişlerdir.

Türk-İslâm devlet geleneğine sahip olan Memlûkler, devlet teşkilatında ve devlet teşkilatının önemli bir cüzü olan hisbe teşkilatında kendilerinden önceki devletlerin bünyesinde bulunan kurumları miras almışlardır. Bu kurumları ortadan kaldırmak şöyle dursun zamanın ihtiyaçları doğrultusunda yeniden gözden geçirerek kurumların eksikliklerini gidermek suretiyle yeni düzenlemeler yaparak kendilerine özgü bir devlet teşkilatı oluşturmuşlardır. Dolayısıyla kendilerine tevarüs eden kurumları daha modern ve daha işlevsel hâle getirmişlerdir. Memlûklerin teşkilat yapısındaki ve bu bağlamda hisbe teşkilatındaki sistemli gelişim ve değişim, mükemmel şekilde işleyen bir kurumu ortaya çıkarmıştır. Memlûklerdeki bu kurum, hem kendi dönemlerindeki hem de kendilerinden sonraki dönemlerde var olan devletlere şümullü bir örnek teşkil etmiştir.

Hisbe vazifesinden sorumlu devlet memurları olan muhtesiblerin, amme işleri hususunda yani kamuya ait işlerde devlet mekanizmasının sistemli bir şekilde işleyişine katkıda bulunan görevliler olduklarını söyleyebiliriz. Muhtesibler, İslâm hukukuna muhalif davrananlara ceza verirlerdi. Emr-i bi'l-mâruf ve nehy-i ani'l-münker işini yapmaktaydılar. Muhtesibler bir taraftan kamu ahlakının temini için çalışmakta diğer taraftan ticarî ve ekonomik ahlakın korunmasına ve devam ettirilmesine çalışmaktaydı.

Muhtesibler, kendi alanlarıyla ilgili problemlere süratlice ve olay mahallinde müdahale etmek suretiyle adaletin hızlı tecelli etmesinde etkili olmuşlardır. Dolayısıyla kamu vicdanında, adaletin var olduğu düşüncesinin yerleşmesine katkı sağlamışlardır. Çünkü geç gelen adalet, adaletsizliğe neden olabilecektir.

Memlûkler Dönemi'nde muhtesibler, toplum hayatında bulunan büyük küçük birçok iş hususunda yetkisi olan memurlardı. Muhtesibler; bir taraftan belediye, polis ve zabıtaya dair çeşitli işleri yerine getirirken diğer taraftan Müslümanlardan zekât, ehl-i zimmeden (gayrimüslimler) cizye toplamaktaydılar. Aynı zamanda cami görevlilerini ve camilerin ihtiyaçlarını takip etmekte, okulları teftiş edip idareciler ile eğitimcileri denetlemekteydiler. Muhtesiblerin bu saydığımız görevlerine bakıldığında, neredeyse kamusal alanın tamamında söz sahibi olan devlet görevlileri oldukları görülmektedir.

Fâtımîlerden önce Mısır diyarında ilk zamanlarda sadece bir muhtesib bulunmaktaydı. Fâtîmiler Dönemi'nde Mısır diyarında Kahire Muhtesibi ve Mısır (Fustat) Muhtesibi olmak üzere devlet başkanına bağlı iki muhtesib bulunmaktaydı. Bu muhtesiblerin; Kahire, Mısır (Fustat) ve diğer şehirlerde yardımcıları olurdu. Dolayısıyla Mısır'da hisbe teşkilatının durumu; Memlûklerin selefleri olan devletler zamanında bu şekildeydi. Buna karşın Memlûkler Dönemi'nde Mısır diyarında Kahire, Mısır (Fustat) ve İskenderiye muhtesibleri olmak üzere toplam üç muhtesib bulunmaktaydı. Bu üç muhtesibin de işlerini yürütebilmeleri için atadıkları yardımcıları vardı. Bunun yanı sıra Kahire ve Mısır muhtesiblerine bağlı Kale, Hüseyniyye, Behnesâ, Duhân (Duman) ve Hubz (Ekmek) muhtesibleri de vardı. Mısır diyarındaki üç büyük muhtesib arasında Kahire Muhtesibi, hem en yüksek dereceli muhtesib hem de devlet protokolünde yeri olan muhtesibdi. Adaletin sağlanması için Memlûk sultanın Dârü'l-Adl'de düzenlediği Yüksek Mahkeme yani Dîvânü'l-Mezâlim toplantılarına daimi olarak katılan yüksek rütbeli devlet erkânından birisi de Kahire Muhtesibi'ydi. Bu durum; hisbe kurumunun ve bu bağlamda muhtesibin, devlet yönetimindeki yerini ve önemini göstermesi açısından önem arz etmektedir.

Mısır diyarında bulunan üç muhtesibin haricinde Memlûklerde, Bilâdü'ş-Şâm ve Hicaz Bölgesi'nde de muhtesibler bulunmaktaydı. Bu bağlamda Bilâdü'ş-Şâm'da Şam, Halep, Hama, Trablus, Ba'lebek,

A

Abbâsîler 17, 57, 263
Abdülkâdir (Muhtesib) 150, 157, 190
Abdürrezzâk b. ez-Ziyâ 193
Aclûn Kalesi 208
Afganistan 58
Afrika 93
ahkâmü's-sûk 57
Ahmed b.İbrahim 182
Ahvâz 57
Akbars 278, 279, 345
Akkâ 63
Alâeddîn Ali 117, 184
Ali b. İskender 253, 322
Anadolu 50, 51, 61, 93, 128, 138, 194, 213, 272, 274, 276, 277, 293, 345
Antep 128, 272, 345
Aşkar b. Muhibbîddîn 191
Atâülazraî 105
Aybek et-Türkmânî 95, 96, 295
Ayıtmış 239, 271

B

Bağdat 23, 26, 45, 48, 55-57, 80, 174, 202, 318
Bahâeddîn Muhammed 117, 126, 127, 139, 226, 235, 269
Bahâüddîn es-Sincârî 108
Bahrî Memlûkler 44, 91, 92, 94-96, 103, 104, 123, 249, 252, 272, 341, 345
Ba'lebek 66, 97, 169, 196, 197, 340
Ba'lebek Muhtesibi (Ali) 197
B'alebek Nâibi Yunûs 191
Barsbay 208, 223, 240, 241, 244, 258, 261, 262, 271
Bâş el-Mücâvirîn 204, 205
Baybars 28, 29, 95, 98-102, 103, 106, 123, 166, 168, 174, 175, 181, 182, 218, 235, 251, 285, 295-298, 319, 320, 321, 324
Baybars el-Çeşnigîr 103
Bedreddîn b. el-Mavsılî 189
Bedreddîn b. er-Reşîd 242
Bedreddin Sülemiş 103
Bedrül'alâmî 103
Behnesâ 175, 177, 340
belediye başkanı 79, 346, 347
Berke 102, 103
Berkuk 50, 94, 95, 107, 111, 121, 123, 124, 126, 127, 133, 144, 175, 234, 239, 253, 270, 275, 276, 284, 289, 304, 305, 308, 309, 313, 342
Bevârid 293
Beyrut 21, 23, 25, 27-30, 32, 33, 36, 39-42, 44, 45, 49, 56, 71, 72, 74, 75, 77, 102, 106, 112, 140, 177, 181, 190, 192, 194, 199-201, 207, 214, 225, 234, 287
Beytülmâl 91, 96, 104, 108-110, 113, 120, 124, 126, 129, 175, 176, 181, 187, 189, 190, 216, 218, 224, 251, 252, 266
Bilâdü'ş-Şam 32, 34, 66, 97, 156, 180, 199, 206, 213, 262
Birecik 194
Burcî Memlûkler 67, 92-95, 111, 121, 123, 137, 140, 150, 151, 211, 215, 216, 243, 248, 252, 253, 259, 262, 272, 341-345
Büyük Selçuklu 17, 23, 43, 59, 60, 98

C

Câmiü'l-Hâkim 306
Cemâleddîn b. Nübâte 197

Cemâleddîn b. Sasrâ 104, 182
Cemâleddîn Yûsuf er-Rûmî 182, 183, 276
Cengiz Han 98, 99
Cidde 201
Cizye 261, 305, 306
cülbân memlûkleri 290
Cülbân memlûkleri 237

D

darphane 302, 303
Darphane 302, 303
dâru'd-darb 302
Dârü'l-Adl 66, 99, 118, 171, 181, 189, 218, 247, 249, 340
Dârü'l-Adl Müftülüğü 118, 189
Dârü'l-Hisbe 56
Dârü'l-'Iyâr 303
dekke 247, 248
Dekketü'l-Hisbe 178, 247, 248
Dekketü'l-Muhtesib 197, 248
Deşt-i Kıpçak 277
Devletü'l-Memâlîk 96
Devrek 199, 273
Dımaşk 34, 39, 49, 60, 99, 157, 187
dinar 137, 146, 147, 153, 164, 189, 201, 218, 219, 245, 261-263, 271, 272, 296, 306
dirhem 124, 154, 202, 216, 220, 235, 239, 267
Dîvân el-Has 29
Dîvân-ı Hisbe 61
Dîvân-ı Muhtesib 61
Dîvânü'l-Bartîl 94
Dîvânü'l-Bezl 94, 112
Dîvânü'l-İnşâ 20, 72
Dîvânü'l-Mezâlim 66, 83, 86, 87, 99, 171, 176, 181, 247, 249-253, 340, 341, 347
Dîvânü'l-Muhtesib 57
Doğan el-Eşrefî 204, 279
Dûlât Hocâ 141, 143, 144, 212, 276, 279, 298, 345
Duman (Duhân) Muhtesibi 177, 178

E

Ebî Rakîbe 118, 119
Ebû Abdullah b. el-Gazâvî 193
ed-Demâmînî 126, 168, 179, 180, 216, 235, 269
ed-Demîrî (Şemseddîn Muhammed) 118-120, 231, 232
ed-Demîrî (Zeyneddîn Muhammed) 136, 183, 186, 231-233
ed-Devâdâr 99
ed-Dîrî 260
ehl-i zimme 261, 305-327, 332-335, 340
Ehl-i zimme 332, 334
Ehl-i Zimme 332
Ekmek (Hubz) Muhtesibi 178, 179
el-Admî 86, 138, 139, 236, 256, 273
el-Âmidî 185
el-Âsârî 217, 225, 235
el-Askerî el-Hanefî 193
el-Aşkar 260
el-Atrûş 113-115, 287, 288
el-Aynî 24, 30, 35, 36, 50, 63, 64, 127-131, 133-136, 138-143, 151, 165, 166, 174, 192, 211, 212, 217, 219-234, 236, 238-242, 245, 246, 256-259, 269, 270-275, 277-279, 286, 287, 289, 306, 344, 345
el-Azfûr 187
el-Ba'lebekkî 197
el-Barâtîl 61, 62, 94
el-Bâzerî el-Attâr 157
el-Becânisî 126, 180, 192
el-Bedrî Bedreddîn 150, 290
el-Bekrî 97, 125, 128-130, 132, 216, 217, 226
el-Berüllüsî 116, 312, 313
el-Besâtî 142
el-Bezl 94
el-Busrâvî (Fahreddîn Süleyman) 184
el-Busrâvî (Muhammed b. Osman) 183, 184
el-Cabbâs 134, 224, 225, 233
el-Câbî 131
el-Câmi' el-Kebîr 207
el-Cenîdî 157
el-Cevâlî 112, 261
el-Ceyş 112
el-Cîzî es-Sukkerî 135, 228
el-Es'ardî (Hasan b. Nasr) 106

el-Es'ardî (Necmüddîn Muhammed) 106, 109, 166
el-Fâsî (Şeyh Muhammed) 200, 201
el-Füvviyy 259
el-Galâm 190
el-Hâc Vefâ 263
el-Harrânî 174, 189
el-Hayriyy 140
el-Hemedânî el-İskenderânî 174
el-Hısnî 189
el-Hisbânî 32, 189, 218
el-Hubûbî 181
el-Hüvvî 130-133, 213, 226-233, 316
el-'Izz b. Hamza 193
el-İhnâî 116, 312
el-İltizâm 94
el-İsnevî 115, 116
el-Kâbisî 174
el-Kâfilî 213
el-Kamûlî (Necmeddîn Ahmed) 106, 108
el-Kamûlî (Necmüddîn Muhammed) 106
el-Karâfe 104, 133, 313
el-Karmî 119, 120, 124-216, 235, 242
el-Kar'ûnî 157
el-Kasîf 157
el-Kâşif 147
el-Kaysarî 112, 113, 118-121, 124, 125, 164, 274, 279, 305, 345
el-Kayserî 125, 277
el-Kirmânî 218
el-Kudve el-Kureşî 203
el-Lâvî 157
el-Mahzûmî el-Mekkî (Ebû el-Berekât) 203, 204
el-Makrîzî 24, 32-34, 36, 37, 61, 63, 64, 74, 86, 94, 96, 97, 99, 101, 103-122, 124-136, 138-145, 163-168, 173-175, 177-180, 183, 187-189, 192-195, 203, 211, 215-233, 235-242, 245, 247, 248, 250, 252, 255-262, 264, 268-277, 284, 287, 292, 294-298, 303-306, 310, 311, 313, 315-317, 319-321, 327, 331, 333, 334, 344
el-M'aleme 227
el-M'aşer 117
el-Mavsılî 189, 217
el-Mehânisî 126, 127, 130, 131, 221, 225, 226, 240
el-Mekkâs 157
el-Melîcî 111, 112, 121
el-Memâlîk es-Sultâniyye 237
el-Mencâ 114
el-Mervânî 166, 179
el-Minhâcî 134, 226
el-Muallim Ahmed 157, 193
el-Muallime es-Sekenderî 143
el-Muhtesib en-Nisâ 168
el-Mukaddesî 190, 193
el-Mücâmaa 94
el-Müfessir 117
el-Müsâmere 94
el-Ömerî 19, 20, 24, 42, 72, 73, 76, 77, 83, 107, 249, 251, 303, 312
el-'Ukayliyy en-Nüveyrî 203
el-Vech el-Bahrî 66, 126-128, 170, 171, 213, 220
el-Vech el-Kıblî 66, 118, 164, 170, 175, 177, 213
el-Vekâle 126
el-Yeşbekî 260, 278
Emeviyye Camisi 184, 185, 188, 192, 212, 213, 315, 322
Emînüddîn el-Acemî 182
Emîr Akberdî el-Muzafferî 204
Emîr Alâeddîn Akboğa 236, 237, 275
Emîr Barsbay İnal 204, 279
Emîr Canbirdi el-Gazâlî 152, 153, 279
Emîr Canbirdî Kâsım 279
Emîr Canbolat 151, 152, 153, 278
Emîr Canıbek Kara 205, 279
Emîr Çekim 220, 239, 240, 270
Emîr Ergunşâh el-A'ver 236
Emîr Hoşgeldi el-Beysekî 148
Emîr-i Âhûr 99
Emîr-i Meclis 98
Emîr İnal el-Ez'ar 165, 289
Emîr-i Silâh 98, 145
Emîr Karagöz el-Çekemi 205, 279
Emîr Kataş 191

Emîr Moğolbay 148, 149
Emîr Nâsıreddîn ez-Zerdekâş 190
Emîr Selâhaddîn Muhammed 240, 241, 244, 259, 260, 276
Emîr Seyfeddîn Sûdûn 204
Emîr Seyfeddîn Tenem 144, 145
Emîr Şehâbeddîn b. Şibl 190
Emîr Şeyhûn 94
Emîr Temr 152
Emîr Tenem b. Nahşâyiş 148, 266, 279, 345
Emîr Tenibek 152, 153, 279
Emîr Yelboğa es-Sâlimî 221
emniyet 163
Emniyet 76, 283
Endülüs 26, 51, 55, 57
en-Nahhâs ed-Dımaşkî 192, 193, 230-233, 236, 242
en-Nasîbî 113, 195
en-Nüveyrî (Kadı Ahmed) 203
erbâbü'l-aklâm 242, 243, 250, 341
Erbâbü'l-Aklâm 243
erbâbü's-süyûf 243, 250
Erbâbü's-Süyûf 243
er-Revk 107
es-Nasîbî (Abdurrahmân) 194
es-Nasîbî (Ziyâüddîn Muhammed) 194
es-Sağîr 146, 147, 152, 155, 156, 219, 260-262, 279, 283, 290, 309, 324
es-Sâhib 115, 167, 182, 185, 240, 241
es-Sakrî 141, 142, 219, 264
es-Sâlihî (Cemâleddîn) 192
es-Selmûs 104, 105
es-Sel'ûs 182
es-Sîrcî ed-Dımaşkî 96
es-Sîrcî (Şerefüddîn) 105
es-Sîvâsî 125, 164, 274
es-Sukkerî 135, 176, 228, 230
es-Sulgurî ed-Devrekî 273
es-Sübkî 43, 80, 100, 101, 122, 303, 322
eş-Şerîf Âsım 118, 119
eş-Şerîf Şehâbüddîn Ahmed 126
eş-Şerîf Şerefüddîn 110, 113
eş-Şeyh el-Mahmûdî 123, 136, 138, 140, 206, 236, 243, 244, 259, 320, 321
eş-Şeyh el-Ümerâ 155
eş-Şeyrecî 104, 187, 188
eş-Şirâzî 185, 186, 264
eş-Şişmânî 258, 259, 279, 345
eş-Şüveykî 138, 164, 233, 256, 257, 277
et-Tabbâh 178, 248, 268, 269
et-Tahhân 193
et-Tanbedî (Cemâleddîn Muhammed) 129
et-Tanbedî (Necmeddîn Muhammed) 124-216, 234, 235, 269, 313
et-Tarh 157
et-Tavîl 135, 136, 145, 217, 224, 227, 228, 230, 231, 274, 275
et-Tekrîtî 105, 182
et-Tenûhî 182
et-Tiflîsî 192
Eyvân 249, 251
Eyvânü'l-Kebîr 249, 250
Eyyûb b. Mahmûd b. Ebî el-Kâsım 181
Eyyûb b. Mahmûd b. Simâ 181
Eyyûbîler 17, 19, 24, 28, 33, 35, 62, 63, 98, 99, 101, 108, 169, 192, 207, 339
Ezher Camii 248
ez-Zeynî Berekât 152, 153, 156, 219, 237, 247, 260, 261, 304, 315, 318, 321
ez-Ziyâ b. Hatîb 109, 177, 178
ez-Ziyâ el-Hanefî 193

F

Fahreddîn b. Şeyhü's-Sülâmiye 184, 185
Fahreddîn Süleyman el-Busrâvî 184
Ferec 83, 123, 127-129, 132-134, 195, 196, 220, 245, 258, 259, 269, 270, 273, 286, 316

G

Gazne 58, 59, 178
Gazneliler 58, 59
Gubn es-Saklabî 101

H

Habsü'l-Ma'ûne 247
hâcib 83, 198, 250

Hâcib 43, 58, 63, 83, 250, 253, 273
Hâcibü'l-Hüccâb 99, 250
Halep 66, 163, 169, 180, 186, 193-195, 199, 213, 273, 340
halife 38, 82, 98, 308, 309, 314
Halife 27, 37, 38, 48, 56, 57, 75, 82, 254, 263, 308
Halîl b. Kalavun 104, 105, 182
Hama 66, 180, 195, 196, 213, 340
Hân-ı Halîl 248
Hân-ı Mesrûr 248
Havend el-Kübrâ 223
Hayır Bey 156
Hazinedâr Sânî Bey 246, 247
Haznedâr Hoşkadem 191
Herîse 292, 293
Hibetüllah b. Arab 117
Hicaz 48, 66, 68, 157, 199-201, 204-206, 211, 213, 235, 340, 341, 348
Hindistan 58, 269, 297
Hisbe 17-28, 30, 32-34, 38-40, 42, 43, 45-49, 51, 53-68, 71-79, 81-88, 91-99, 101-104, 106, 107, 109, 111-114, 116, 121-123, 127, 129, 130, 133, 136-143, 145-151, 154, 155, 157, 161-175, 177, 178, 180-182, 192-197, 199-202, 204-208, 211, 212, 214-217, 220, 223-225, 233, 234, 238, 240, 242-244, 247-250, 254, 255, 260-267, 269, 271, 272, 274, 276, 279, 283-286, 289-297, 299-302, 304-313, 315-320, 323-328, 330-334, 336, 337, 339-348
Hisbe Dairesi 247
Hoca Muhammed 157
Horasan 58, 145, 272, 278
Hoşkadem 148, 191, 223
huttatü's-sûk 57
Hümâmeddîn Emîr Gâlib 188
Hüsâmeddin Lâçin 104
Hüsâmeddîn Lâçin 167
Hüseyin b. Mansûr 135, 136
Hüseyniye 175, 177
Hz. Ömer 54,-56, 75, 168, 261, 285, 306, 332, 333
Hz. Peygamber 48, 54-56, 72, 82, 168, 299

I

Ihşîdîler 61, 62
Istablü's-Sultânî 249, 253

İ

İbn Alemüddîn 193
İbn Bint el-E'azz (Şehâbüddîn Muhammed) 110
İbn Bûrakiyye 173
İbn Ebî el-Bekâ 126
İbn el-Akîk 195
İbn el-Cebbâs 226
İbn el-Haşşâb 163, 164
İbn el-Kalânisî 183, 185, 186
İbn el-Kesîr 24, 30, 96, 97, 100-105, 107, 108, 163, 167, 174, 181-188, 220, 264, 277, 296, 297, 320, 322, 327, 334, 335
İbn el-Kutub 224
İbn el-Mühendis 143
İbn en-Nasîbî 195
İbn Gânim 205
İbn Hacer 24, 30, 34, 35, 40, 63, 64, 86, 106, 108-114, 116-121, 124-136, 138-144, 163, 164-167, 176-180, 182, 183, 185, 188-190, 192-196, 199, 201, 203, 206, 211, 212, 215-226, 229, 231-238, 241, 242, 244, 256-259, 261, 262, 264-267, 269-277, 297, 298, 305, 306, 315, 316, 320, 334
İbn Hatîb Cibrîn 195
İbn Kâdî el-Hısn 188
İbn Mürre 188
İbn Nasrullâh 143
İbn Tâceddîn el-Bağdâdî 190
İbn Teymiyye 23-25, 30, 72, 77, 84, 88, 107, 110, 254, 285, 301, 302, 312, 313
İbn Zerîk 189, 190
İbrahim b. Hoşşam el-Cündî 245, 246

ihtikâr 92, 289
İhtisâb 27, 51, 53, 56, 57, 59, 61, 62, 71, 74-76, 80, 82, 161
İmâdüddîn b. Bedreddîn 242, 275
İnşâ Dîvânı 19, 181, 197
irdeb 239
İskenderiye 66, 154, 164, 169, 170, 173-175, 213, 218, 269, 301, 340
İzzeddin b. Mübeşşir 184

K

Kadı Alâeddîn 278, 279, 345
Kadı Bedreddîn 184, 186
Kadı Bedreddîn b. Haddâd 184
Kadı Celâleddîn 204
Kadı Cemâleddîn 129
Kadı Ebû Yûsuf 263
Kâdılkudât Tâceddin Abdulvehhâb 101, 110
Kadı Nâsüriddîn b. Şeysâ 196
Kadı Nûreddîn ez-Zerendî 206
Kadı Şehâbeddîn Ahmed 203
Kahire 20, 21, 23-27, 30-38, 41, 43, 47-50, 54, 56, 59, 61, 62, 64, 66, 71, 72, 74, 76, 79, 80, 88, 91, 92, 97-100, 103-105, 108-110, 112-121, 124-136, 138-153, 155, 156, 161-172, 174-181, 184, 189, 193, 195, 197, 200, 201, 212, 216-222, 224-242, 244-253, 255-262, 265, 268-271, 273-279, 283, 287-290, 295-301, 304-307, 309, 310, 312-314, 316-319, 321-324, 330, 331, 340
Kal'atü'l-Cebel 99, 304, 307, 316
Kale Muhtesibi 175, 176, 179
Kanibay 145, 146
Kansuh el-Gurî 152-155, 201, 208, 237, 246-248, 260, 263, 279, 304, 309
Kânsûh el-Hafîf 149, 150
Karahanlı 58
Karânisa memlûkleri 237
kararname 154, 183, 184, 186, 200, 262, 296, 320, 322, 332
Kâsiyûn 191, 192, 341
Kayıtbay 123, 142, 149-151, 155, 246, 262, 322, 323
Kayseri 61, 272, 345
Kazan 277
kazaskerlik 113, 195, 218
Kerek Kalesi 198
Kesbay eş-Şerîfî 150
Ketboğa 103-105
Kıpçak 98, 277
Kıpti 307
Kızıldeniz 66
Konya 61
Korkmaz el-Mukrî 152, 153, 278
Kudüs 50, 63, 169, 197
Kutbüddîn b. Arab 115, 117
Kutuz 97

M

Malatya 61
Mamay es-Sağîr 153, 155, 156, 219, 260-262, 279, 283, 290, 309, 324
Mecdüddîn Îsâ 103, 104, 163, 317
Medine 54, 56, 66, 157, 163, 200, 206, 217, 279, 341
Mekke 39, 54, 66, 117, 157, 200-206, 279, 341
Memlûk 19-21, 25, 28, 29, 31-35, 37, 38, 40-43, 45, 46, 49-51, 63-66, 78, 83, 93, 95-100, 106-108, 122, 137, 150, 154-157, 161, 162, 177, 179, 180, 191, 197, 208, 213, 214, 246, 253, 255, 261, 268, 279, 295, 301, 307, 309, 310, 332, 340, 341, 346, 347
Memlûk Akberdî 191
Memlûk Devleti 19-21, 28, 29, 32-34, 37, 38, 41-43, 45, 46, 49, 50, 66, 83, 95, 96-99, 106, 137, 150, 155-157, 162, 197, 213, 261, 268, 279, 295, 301, 332, 341
Memlûkler 17-19, 21, 23-25, 30-33, 42-44, 46-50, 61-67, 85, 86, 91-98, 100-104, 111, 116, 121, 123, 130, 137, 140, 149-151, 156, 162, 168-170,

176, 192, 195-199, 204-208, 211, 214, 215, 218, 234, 237, 241, 246-249, 252-254, 256, 259, 264, 267, 270, 272, 287, 302, 305-307, 309, 311, 312, 317, 319, 320, 329, 332-334, 339-342, 344, 345, 347
Mercan el-Hindî 164
Meşîhatü'ş-Şuyûh 113
Mısır 18-20, 24, 28, 30-39, 42, 46, 47, 49, 50, 57, 61, 62, 64-66, 68, 72-74, 82, 83, 85, 88, 91-94, 95, 97-103, 106, 108-111, 115-121, 123-126, 128-130, 132, 134-136, 140, 142, 143, 149, 152-157, 161-165, 167-175, 177-181, 183, 184, 186, 188, 189, 193, 199, 205-207, 211, 213, 215-219, 225, 226, 228-230, 232-235, 237, 239, 241, 242, 248, 254-260, 262, 267, 268, 270, 274, 277, 279, 283-285, 297, 298, 300, 301, 305, 307, 309, 310, 314, 318, 319, 321-324, 327, 332, 339, 340, 348
Mısır (Fustat) 35, 62, 66, 140, 161, 169, 171-173, 175, 340
Mikdâm 191
Miniklî Boğa 63, 64, 137-141, 236, 242-245, 256, 272-274, 279, 319, 345
Moğollar 93
Muhammed 'Acîne 157
Muhammed 'Arfece 193
Muhammed b. Değâ 189
Muhammed b. el-Aynî 151, 278
Muhammed b. Kalavun 20, 25, 29, 95, 102-104, 106-108, 110-112, 115, 118, 121, 123, 166, 177, 179, 183, 199, 201, 252, 316, 333
Muhammed b. Osman 182, 183, 185, 202, 203
Muhammed b. Osman el-Busrâvî 184
Muhammed b. Şâban 136
Muhtesebun Aleyh 76, 79
Muhtesebun Fîh 76, 79
muhtesib 17, 22-30, 32-34, 38-40, 42, 46-48, 53-68, 72-74, 76-81, 84-88, 91-97, 100-109, 111, 113-115, 117-123, 125, 127-130, 133, 135-141, 143-147, 149, 150, 153, 155-157, 161-171, 173-177, 179-183, 185-189, 191-202, 205-207, 211-221, 223-225, 228, 231-239, 241-248, 251-257, 259-264, 266, 269-279, 283-295, 297-300, 302-320, 32-327, 329-331, 333-337, 339-348
Muhtesib 17, 25, 27, 35, 46, 53, 55, 57, 60, 61, 73, 76-78, 80, 81, 92, 96, 97, 102, 104-106, 108-110, 113, 114, 116, 117, 120, 124, 125, 128, 129, 134, 136, 138-141, 143, 145-148, 150, 155-157, 161-177, 178, 180-183, 185-197, 199, 201-206, 213, 214, 218, 224-227, 229, 232, 234, 236, 237, 242, 246-249, 256, 257, 260, 261, 263-265, 272, 273, 275-279, 283-285, 287, 288, 290, 292-295, 297-300, 304, 307, 308, 311-313, 315-325, 327, 328, 331, 333, 334, 336
Muhtesib nâibi 164
Muhtesib Vekili 182
muhtesib yardımcısı 163-165
Muhtesib yardımcısı 165
Muhyiddîn Muhammed 117
muta'ammimîn 242
müfettiş 62, 77-79, 275, 300, 346, 347

N

nâib 171, 181, 194, 211, 212, 234, 250, 261
Nâib eş-Şerîf 191
Nâibü'l-Gaybe 228
Nâibü's-saltan 334
Nâibü's-Saltan 207, 220, 287
Nakâbetü'l-Hisbe 263
nakîbu'l-ceyş 147
Nakîbu'l-Ceyş 146, 198
Nakîbu'n-Nukabâ 146
Nakîbü'l-Eşrâf 110, 120, 213, 214
Nâsıreddîn Fâr es-Sükûf 108

Nâsırüddîn el-Bârizî 222
Nâsireddîn Muhammed 223
Nasreddîn Muhammed 183, 264
Nazar-ı Dîvânü'l-Mâristân 183
Nâzıru'd-Dîvân 29
Nâzıru'l-Ceyş 29, 113, 118, 198, 250, 252, 265
Nâzırü'l-Ahbâs 112, 222
Nâzırü'l-Evsiyâ 189
Nâzırü'l-Hızâne 183
Nâzırü'l-Vâkıf 121
Nazrü'l-Asvâk 168
Nazrü'l-Evkâf 224, 259, 278
Nazrü'l-Kisve 126, 180, 224
Nazrü'l-Mâristân 114, 120, 185
Nazrü'n-Nüzzâr 187
Necmeddîn Sincârî 189
Nevruz 309, 310
Nil Nehri 177, 222, 287, 289, 307, 308, 314, 322
Niyâbetü'l-Hisbe 164
Nûreddîn Ali 83, 96, 97, 125, 128, 144, 179, 180, 216, 217
Nûreddîn Ali el-Kûr 179, 180
Nûreddîn İbn Katît 142, 143

O

Osmanlılar 38, 39, 51, 53, 156, 208, 246, 247, 268

P

polis 53, 65, 78-80, 88, 143, 168, 340, 347
Polis 17-19, 78, 168, 341
Portekizliler 93, 207, 247

R

ref'ül-mezâlim 154
reis-i növbe 239
Reis-i Növbe 258
Re'sü'n-Növbetü'l-Ümerâ 98
Revk-i Nâsırî 107
Reydâniyye 126, 283
Rıkk 95

S

Sadreddîn Ahmed 134, 136, 140-142, 219, 306, 319, 321, 331
Safed 66, 180, 197, 213, 258, 341
Sâhibu'ş-Şurta 88
Sâhibü'l-Mikyâs 307
sâhibü's-sûk 54, 57
Saîd 49, 54, 79, 92, 94, 102, 103, 111, 121, 123, 124, 126, 133, 145, 152, 170, 177, 184, 234, 252, 253, 305, 309
Sâlihiye 39, 100, 102, 157, 190-193, 341
Sâlihiye Medresesi 100, 102
Sâmânîler 57
Sânî Bey 246, 247
Selâhaddîn el-Mekînî 145
Selâhaddîn Halil 41, 192, 199, 215
Selçuklular 17, 43, 59, 98, 339
Seydî Yahyâ 151, 152, 278
Seyfeddîn Çakmak 253, 275, 276, 308, 314
Seyfeddin Kalavun 103, 104, 105, 296
Seyfeddin Kayıtbay 123, 142, 149,-151, 290, 331, 332
sır kâtibi 256, 307
Siirt 272, 345
Sirâceddîn Abdullah 175
Sîs 213
Sivas 61, 272, 345
Sûdûn 148, 204, 239, 253
Sûdûn el-Bürdebekî 148
Sulgur 199
sultan 41, 53, 62, 68, 83, 87, 98, 99, 103, 108, 118, 119, 122, 134, 138, 154, 165, 180, 181, 194, 196, 200, 205, 211-214, 221, 222, 233, 234, 236, 244, 245, 246, 257, 258, 260, 261, 267, 276, 314, 323, 345, 346
Sultan 28, 29, 31, 32, 36, 50, 59, 82, 102, 112, 115, 126, 127, 130, 133, 137-139, 143, 144, 146, 147, 149, 150, 152, 154-157, 164-168, 178, 179, 181, 182, 201, 205, 212, 213, 217, 219, 220-223, 232, 234, 237, 245, 246, 250, 253, 258, 260, 267, 268, 271,

285, 286, 295-298, 301, 305, 308, 319-324, 333, 334, 345
Suriye 18, 19, 24, 32, 34, 39, 42, 44, 47, 49, 61, 68, 91-93, 98, 106, 111, 157, 196, 213, 310, 348
Süveydân el-Esved 132, 133

Ş

Şâhid Hizâne el-Hâs 112
şal 186, 264
Şam 30, 32, 34, 39, 40, 48, 49, 60, 66, 83, 91, 96, 97, 102, 104, 105, 114, 116, 138, 145, 146, 156, 157, 167, 169, 175, 179-193, 197, 199, 204, 206, 208, 211-214, 218, 220, 224, 256, 258, 262, 264, 276, 277, 296, 315, 321, 322, 334, 335, 340, 341, 344
Şehâbeddîn b. Ebî en-Nûr 197
Şemseddîn b. el-Alâf 125
Şemseddîn b. el-Hıllâvî 233
Şemseddîn b. el-Mu'temed 193
Şemseddîn en-Neccâr 228, 229
Şemseddîn Muhammed 37, 39, 40, 44, 104, 117-120, 126-140, 143, 181, 190, 192, 193, 217, 218, 219, 221-223, 225-233, 236, 240, 260, 343
Şemseddîn Muhammed ed-Demîrî 118-120, 231, 232
Şerefeddîn b. Arab 120, 215, 216
Şeyh Alâeddîn el-Ensârî 187
Şeyh el-Mahmûdî 50, 123, 127, 136, 138, 140, 142, 164, 165, 206, 219, 222, 236, 243-245, 258, 259, 264, 273, 275, 286, 308, 319-321, 333, 342
Şeyh Emînüddîn Yûsûf 105, 277
Şihâbeddîn el-Hanefî 105
şurta 47, 60, 83, 84, 88, 143, 144, 168, 254, 313
Şurta 47, 88, 144, 168, 341

T

Tâceddîn Ebû Bekr 175
Tâceddîn Muhammed 111, 112, 121, 130, 132, 176, 189, 217, 218, 226
Tâceddîn Muhammed b. Şakîr 132, 226
Tâhirîler 207
Takıyyüddîn el-Mısrî 202
Takiyyüddîn Ahmed 97, 101, 107, 187
Tarabay el-Bevvâb 148, 150
tatavvu' 86
tecrîs 254, 255, 256
Tenibek Hadîd 151, 278
teşhir 255, 256
Tevkîu'd-Dest 187
Timurlular 93
Toktabây el-Cedîd 191, 213
Tolunoğulları 29
Tomanbay 153-155, 279, 283, 324
Trablus 66, 180, 196, 297, 303, 305, 308, 340
Tuğteginliler 60
Türkiye Selçukluları 61
Türkiye Selçuklularını 61

Ü

Üstâdâr 191, 216, 265, 266
Üstâdâr Yûnus 191

V

vali 57, 166, 167, 171, 201, 317, 319, 321
Vali 143, 144, 161, 166, 167, 171, 179, 204, 205, 233, 237, 238, 256, 257, 275, 297, 298, 304, 317, 319, 321
vali's-sûk 57
Veliyyüddîn (Muhtesib) 173
vilâyetü'l-harb 88, 168
vilâyetü's-sûk 57

Y

Yâr Ali 145-147, 234, 277-279, 345
Yemen 28, 39, 40, 207, 235, 247, 269
Yeşbek el-Cemâlî 149, 150, 155, 246, 278, 279, 322, 323, 332, 345
Yunus el-'Â'var 190, 213, 214
Yûsuf b. Muhammed 182, 185, 206, 224
Yusuf el-Hâdırî 164

Z

zabıta 53, 65, 74, 77-79, 304, 340, 346, 347
Zabıta 79, 283
Zebîd 207, 208
zelâbiye 294
Zelâbiye 294
Zemlekânî 183
Zengîler 17, 28, 339
Zeyneddîn b. el-Hüvvî 190
Zeyneddîn b. en-Nahhâs 323
Zeyneddîn el-Hanefî 105, 167
Zeyneddîn Hacı et-Türkmânî 274, 279, 345
zirâ 250, 322, 332
Zübeyd 207